

ABDULLA SHER IJODIDA IJTIMOIIY VOQELIKNING LIRIK TALQINLARI

Sayyora Xaqnazarova

FarDU katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Sher lirikasi va uning ijodidagi ijtimoiy qarashlarning lirik talqinlari haqida so'z yuritiladi. Abdulla Sher hayyotning tiyraklik bilan kuzatadi va undagi har bir hodisalarga o'z munosabatini badiiy ifodada talqin etadi.

Kalit so'zlar: falsafiy mushohada, badiiy ifoda, lirik talqin, badiiy ifoda, tasviriy vosita, badiiy-konseptual funktsiya.

Abdulla Sher ijodidagi yetakchi g'oyalardan biri lirik she'rlariga falsafiylikni singdirishdir. Falsafiy dunyoqarash kundalik faoliyat, dunyoviy, diniy, ilmiy bilimlar, hayotiy kuzatishlar va ijtimoiy tarbiya ta'sirida zaiflik, ruhiy tushkunlik, g'am-g'ussa, nadomat, o'z yaqinlari va Vatan taqdirini o'ylash kabi xilma-xil shakllarda namoyon bo'ladi. Falsafiy bilimni chuqur egallagan shoir va faylasuf Abdulla Sher kitobxonning aqliy salohiyatini yuksaltiradigan, estetik didini charxlaydigan badiiy asarlar yaratdi. Uning asarlari insonni keng fikrlashga, dunyo hodisalarini tiyraklik bilan kuzatishga va teran mushohada yuritishga undaydi:

Men seni izlayman. tinmasman bir dam.

Agar men topmasa, topar so'zlarim

So'ng ufqqa bosh qo'yib olarkanman dam,

Maysalarga umr bo'lar izlarim. [1:114].

Shoirning kamtarligi, samimiyligi ushbu misralarda sezilib turibdi. Shoir "So'ng ufqqa bosh qo'yib olarkanman dam", "Maysalarga umr bo'lar izlarim" – sinekdoxadan, ya'ni qismlar ma'nosi orqali butun bir hodisani ifodalaydi. Shoir poetik ko'chimlar yordamida lirik qahramonni tuyg'ularini ta'sirli ifodalaydi va shu bilan birga she'r

mohiyatiga falsafiy fikrni singdirib yuboradi. Shoir soʻz sehrini insonga taʼsiri juda kuchli ekanini bilgan holda, har bir satrlarga, sheʼrning gʻoyasiga, badiiy tuzilishiga va maʼnosiga ham katta eʼtibor qaratadi.

Sheʼrning mazmunan boyligi, shoirning dunyoqarashi, uni ijtimoiy hayotga boʻlgan munosabati va mushohadasiga ham bogʻliqdir. Sheʼrdagi mazmun va mantiq ijodkor falsafiy qarashlarini, uni atrof-muhitga boʻlgan munosabatini anglatadi. Faylasuf - shoir dunyoning har bir hodisasini tiyraklik bilan kuzatadi va ijtimoiy hayotdagi voqea va hodisalarga oʻzining fikr- mulohazalarini, qarashlarini bildiradi. Fikrlar ham oddiy va joʻn emas, balki insonni oʻylashga, aqliy salohiyatini ishga solishga undaydigan falsafiy mushohadalardan iboratdir:

*Armonlarni unut butunlay,
Hammasiga sen jilmayib boq.
Va yarq etib uchgan yulduzday
Nur shaklida yerga qarab ogʻ. [2:619]*

“Va yarq etib uchgan yulduzday – koʻchimning oʻxshatish shaklidan foydalanib, “Nur shaklida yerga qarab ogʻ” – sinekdoxa, qismda butun bir hodisani ifoda etadi. Shoir ushbu satrlarida badiiy tasvir vositalari orqali hayot haqiqatini oshkor etadi. Unda tushkunlik kayfiyati sezilmaydi, balki hayotning har bir nafasini quvnoqlik va shijoat bilan oʻtkazish muhim ekanligi taʼkidlanadi. Bu satrlar insonni hayot toʻsiqlariga yengilmasdan olgʻa qadam bosish, tushkunlikka tushmaslik, doimo oldinga intilish fazilatlarini shakllantiradi. Ijodkorning falsafiy qarashlari kishini ruhan baqquvat qiladi, hayot sinovlariga chidamli va bardoshli qilib tarbiyalaydi. Ijodkor falsafiy qarashlari insonning hissiyoti, irodasi va faoliyatini belgilab beradi, ularni boshqaradi, shaxsni omilkorlikka, samarali faoliyatga undaydi. Dunyoni his qilishi esa uni aqliy jihatdan tushunishga, muayyan dunyoqarashning shakllanishiga, mushohadali boʻlishiga olib keladi.

Ijodkor falsafiy dunyoqarashi tarkibida hissiyot va aql muhim oʻrin tutadi. Hissiyot dunyoqarashning emotsional-ruhiy jihati boʻlib, dunyoni tushunish esa dunyoqarashning aqliy shaklidir. Shoir hissiyoti – quvonch, shodlik, zavqlanish, hayotdan mamnunlik,

hayratlanish kabi tuyg'ular majmui bo'lib, bu kechinmalar uning she'rlaridan chuqur o'rin olgan:

Bu umr o'tkinchi-ortga qaytolmas;

Sen – otliq, u esa yo'rg'a baytalmas.

Tik turib noming ayt toki tiriksan

O'liklar turolmas, so'z ham aytolmas. [3:624]

Abdulla Sher tasvir obyektni ichki ziddiyat bilan ochish, she'r mazmunini bo'rttirib ko'rsatish uchun leksik-frazeologik antonimlardan foydalanadi. Antonimlar orqali shoir she'rdagi obrazlilik va estetik ta'sirchanlikni oshirgan. Sen – otliq, u esa yo'rg'a baytalmas – leksik frazeologik antonim bo'lib, poetik tasvir emotsionalligini kuchaytirishga xizmat qilgan. Shoir leksik-frazeologik antonimlar yordamida niyatini aniq-ravshan aytishga harakat qilgan. Foydalangan badiiy ifoda va tasviriy vositalar she'rning tarbiyaviy funksiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. She'rlarning tarbiyaviy ahamiyati falsafiylikka yo'g'rilgan bo'lib, shaxsni aqlan va ruhan kamolga yetkazadi, jamiyatning ma'nan yuksalishiga xizmat qiladi. Adabiyotning tarbiyaviy ahamiyatiga juda qadim davrlardan alohida e'tibor berib kelinishi bejiz emas. Xususan, qadimgi yunon faylasufi Aflotunning "Davlat" asarida adabiyotning tarbiyaviy tomonidan qanday foydalanish kerak, kimga, nimani va qanday o'qitish kerak degan masala keng qo'yilgan. Sharq xalqlarida ham yosh avlodni tarbiyalashda badiiy adabiyotdan keng foydalanilgan. Shu bois ham Sharq mumtoz adabiyotida "Guliston", "Bo'ston", "Qutadg'u bilik", "Hibat ul- haqoyiq", "Qobusnoma" singari didaktik asarlar yaratilgan.

Abdulla Sher ham shunday asarlar ta'sirida she'rlarining badiiy-konseptual funksiyasiga ahamiyat qaratadi. Shoir hayotni, jamiyatning joriy holatini badiiy tahlil qilish orqali olam va odam haqida yaxlit badiiy hukm – badiiy konsepsiyani ishlab chiqishga intiladi. Bu jihati bilan shoir falsafaga yaqinlashadi. Shu o'rinda ijodkor ma'no serqirraligi bilan xarakterlanuvchi badiiy obrazlarga tayanadi. Abdulla Sher jahon falsafiy tafakkuri Dante, Shekspir, Gyote, L.Tolstoy, F.Dostoyevskiy, T.Mann, A.Kamyu singari o'nlab ijodkorlar fikrlari bilan boyigani, o'z vaqtida ulardan turtki olganligi, shubhasizdir.

Haqiqatda esa badiiy konseptuallikka intilish iqtidor bilan yozilgan har qanday badiiy asarga xosdir. Xayyom ruboiylari, hazrat Navoiy dostonlari, Abulla Qodiriy romanlari, A.Qahhor hikoyalari, O.Yoqubov nasri, A.Oripov she'riyati — barida hayot, olam va odam haqidagi chuqur falsafiy mushohadalar mavjud. Abdulla Sher ham ular an'anasini davom ettirgan holda she'rlari g'oyasiga falsafiylikni singdirib, olam va odam holatini badiiy tahlil qilishga harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдулла Шер. Гул йиллар, булбул йиллар: Юксак тоғ тубида..... Кичик сайланма. – Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2012. – Б.114
2. Абдулла Шер. Танланган асарлар: Чопаверма. Шеърлар, дostonлар.—Тошкент: Sharq, 2021. – Б.619
3. Абдулла Шер. Танланган асарлар: Рубоийлар. Шеърлар, дostonлар.—Тошкент: Sharq, 2021. – Б.624